

EL FORÇAT EXILI DE LA COMUNITAT JESUÏTA DE GIRONA

FRANCESC-JOAN MONJO I DALMAU¹

Universitat d'Alacant

Article lliurat el 10 de gener de 2019. Acceptat el 13 de maig de 2019

RESUM

L'expulsió dels jesuïtes de tots els territoris de la monarquia hispànica va commoure el món catòlic de la modernitat. Els regulars de la Companyia de Jesús van ser trets de les seues cases i col·legis atès que per al rei Carles III eren «reus de lesa majestat» i mereixedors de la pena de l'estranyament. Veurem com els jesuïtes del col·legi gironí de Sant Martí van viure en carn pròpia un amarg exili cors, primer, i italià, després. Si des de la perspectiva política es comprèn l'expulsió com una mesura exemplar i de força de l'Estat sobre l'Església, des de l'òptica humana hi ha una sèrie d'aspectes que van suposar un autèntic drama en la vida dels religiosos foragitats. Aquí enfoquem tots dos aspectes: el primer, més estudiat, i el segon, englobat en els criteris que segueix l'anomenada història de les emocions, una perspectiva historiogràfica que cada dia pren més força en els estudis històrics.

PARAULES CLAU

Jesuïtes, Girona, expulsió, Bunifazzu, Ferrara.

1. E-mail: tirant_cat@hotmail.com

The forced exile of the Jesuit Community from Girona

ABSTRACT

The expulsion of Jesuits from all the territories of the Hispanic Monarchy had repercussions for the modern Catholic world. The regular clergy of the Society of Jesus were taken from their homes and colleges because they were considered hostages of “lèse-majesté” by King Charles III of Spain, as well as having earned the penalty of banishment. This paper explains how the Jesuits from the College of Girona in Sant Martí suffered a bitter exile, first in Corsica and then in Italy. Their expulsion is seen as an exemplary measure, demonstrating the power of the state over the Church from a political point of view. However, from a human perspective there are several aspects involving genuine drama in the lives of these religious members after their expulsion. Here we focus on both perspectives: the first being the most widely studied while the second, forming part of the criteria applied by the so-called “history of emotions”, provides a historiographical perspective that is becoming increasingly popular within historical studies.

KEYWORDS

Jesuits, Girona, expulsion, Bunifazziu, Ferrara.

EL CONTEXT DE L'EXPULSIÓ

Els atacs a la Companyia de Jesús van anar en augment en els anys centrals del segle XVIII, sobretot per la implicació de l'orde religiós en afers polítics.² Com bé explica Enrique Giménez, la imatge del jesuïta polític, conspirador,

2. Teófanos EGIDO (1979), «La expulsión de los jesuitas de España», a Ricardo GARCÍA-VILLOSLADA (dir.), *Historia de la Iglesia en España. La Iglesia en la España de los siglos XVII y XVIII*, vol. IV. Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, p. 759-784; Antoni BORRÀS I FELIU (1988), «L'expulsió dels jesuïtes de la ciutat de Barcelona en el marc general del seu desterrament d'Espanya per Carles III», *Pedralbes*, núm. VIII, vol. II, p. 425-430; Josep Maria BENÍTEZ I RIERA (1996), *Jesuïtes i Catalunya: fets i figures*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 71-78; Rosa María ALABRÚS (2010), «Imagen y opinión sobre la Compañía de Jesús en la España del siglo XVIII», a José Luis BETRÁN (ed.), *La Compañía de Jesús y su proyección mediática en el mundo hispánico durante la Edad Moderna*. Madrid, Sílex, p. 219-250.

hipòcrita, poderós i superbiós, i fins i tot assassí, va ser estesa per il·lustrats i regalistes, i també per eclesiàstics filojansenistes —en realitat jesuïtòfobs— abans dels motins de la primavera de 1766, els coneguts *contra Squillace*. Però el procés de demonització posterior als aixecaments —quan la Companyia fou acusada d'instigar a la violència contra el rei— va ser tan intens que alguns membres de la jerarquia eclesiàstica no van dubtar a traçar similituds entre el diable i la Companyia, i entre Carles III i el mateix Déu. I és que l'èxit de l'Institut ignasià havia produït en els jesuïtes poder i orgull, i en els altres rivalitats i enveges.³ Tant és així que el bisbe de Girona, Palmero y Rallo, escrivia el 1769 que l'aspiració de la Companyia no era una altra que «colocar su poder sobre todo poder en la tierra, a imitación del Ángel desvanecido, que quiso colocar su trono sobre el Sacro Solio en el Cielo»,⁴ i tractava els jesuïtes de «víboras» i de «sabandijas muy fecundas», de bruixots que seduïen les monges amb herbes i drogues «ponderándolas como milagrosas».⁵ I és que al si de l'Església gironina existia, des de feia anys, un fort sentiment antijesuïta per diverses raons que ara no podem tractar, i que augmentà a causa d'un litigi, per qüestions econòmiques, entre els jesuïtes de la ciutat i el capítol de la catedral. Escrivia el canonge Josep Codolar que «es menester procurar anar contra ellos [els jesuïtes], asegurarse de personas que no los tengan pasión, perquè ab sas mañas y especiales teologias fan fer qual-sevol cosa, de que cada dia tenim bastantas experiencias».⁶ El també canonge

3. Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ (2010a), «Los jesuitas y la teoría de la conspiración», a Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ (ed.), *Aspectos de la política religiosa en el siglo XVIII. Estudios en homenaje a Isidoro Pinedo Iparraguirre S.J.* Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant, p. 251-280; Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ (2010b), «El antijesuitismo en la España de mediados del siglo XVIII», a Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ (ed.), *Aspectos de la política religiosa en el siglo XVIII. Estudios en homenaje a Isidoro Pinedo Iparraguirre S.J.* Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant, p.19-58.

4. AGS, *Gracia y Justicia*, leg. 686, *Dictamen del Obispo de Gerona*, Girona, 3 de desembre de 1769, a Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ; Francisco Javier MARTÍNEZ NARANJO (2009), «La expulsión de los jesuitas de Cataluña», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XX, p. 116.

5. *Nos Don Manuel Antonio de Palmero y Rallo... obispo de Gerona...*, Girona, 1768, p. XI i XXII. En línia a Biblioteca Valenciana: http://bivaldi.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1009902 [Consulta: 20 de novembre de 2018]

6. ACG, *Correspondència*, carta de Josep Codolar, canonge de la catedral de Girona a Domènec Soler, canonge i administrador major de la catedral, 12 d'agost de 1758 a Javier ANTÓN PELAYO (1999), «El asalto a la *ratio studiorum*. La expulsión de los jesuitas en la ciudad de Girona», a Pierre VILAR; Carlos MARTÍNEZ SHAW (coord.), *Historia Moderna, historia en construcción (economía, mentalidades y cultura)*, vol. 1. Lleida, Editorial Milenio, p. 302-303.

gironí Francesc Berga afirmava, el 1766, que «esta Compañía por su doctrina ha infestado la Iglesia y pervertido los Estados [...] por su instrucción ha pervertido la juventud [...] y ha claramente violado todos los derechos divino, humano y eclesiástico».⁷

Amb aquesta visió que es tenia de la Companyia —no era exclusiva de Girona— Carles III es mostrava totalment decidit a expulsar dels seus dominis (regnes hispànics peninsulars, Amèrica i Filipines) la «temible colectividad», el «cuerpo peligroso», perquè estava convençut que els jesuïtes atemptaven directament contra la monarquia, i era necessari el seu bandejament per la «tranquilidad y justicia de mis pueblos, y otras urgentes, justas y necesarias que reservo en mi real ánimo»⁸ —el rei i els seus ministres creien en la necessitat d'un sanejament de l'Estat i de l'Església. En canvi, però, concedia als bandejats una pensió per a la seua manutenció, que rebrien de forma vitalícia. El Borbó tranquil·litzava així la seua consciència i presentava aquesta decisió com una mostra d'humanitat, de compassió. Però Inmaculada Fernández Arrillaga assegura que es tractava d'una mesura amb clara intencionalitat política i de control dels regulars foragitats, ja que la mínima desobediència a les ordres dels comissaris reials podia suposar la pèrdua de la necessària pensió per a poder viure.⁹ La concessió d'aquest subsidi vitalici pretenia, igualment, evitar qualsevol retret econòmic per part del pontífex a l'hora de rebre en els seus Estats més de cinc mil jesuïtes desterrats de tots els racons dels territoris hispànics.¹⁰ Es tractava de cent pesos anuals per als pares, i noranta per als coadjutors, pagadors dels beneficis obtinguts de les vendes o els arrendaments de les temporalitats que posseïa la Companyia —els novicis no tindrien dret a cap ajuda econòmica.¹¹

7. AC, 41-6 (2), f. 51r, a Montserrat JIMÉNEZ SUREDA (1999), *L'Església catalana sota la monarquia dels Borbons. La catedral de Girona en el segle XVIII*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 402.

8. «Real decreto de Execución», *Colección General de las Providencias* (d'ara endavant CGP), p. 1.

9. Inmaculada FERNÁNDEZ ARRILLAGA (2004), *El destierro de los jesuitas castellanos (1767-1815)*. Valladolid, Junta de Castilla y León, p. 26.

10. Carlos Alberto MARTÍNEZ TORNERO (2014), «Aproximación a la identidad de los jesuitas hispanos expulsos», a *Actas del XVI Congreso Internacional AHILA*, San Fernando, p. 727-742 [publicació en CD], p. 733.

11. Article III de la «Pragmática Sanción», CGP, XIII, p. 39.

Com que la Companyia era vista com un estat dins l'Estat, un fenomen inviable en el centralisme borbònic i impossible amb l'essència de l'absolutisme il·lustrat,¹² amb l'expulsió dels jesuïtes Carles III actuaria, com bé explica el professor Egido, «por la regalía del derecho y del deber tuitivo de sus reinos, amenazados inexorablemente por el poder jesuítico, y, por tanto, en forma regalista e independiente de la Santa Sede».¹³ Així, l'expulsió de l'Institut de la Companyia va suposar, doncs, un triomf del regalisme. Als jesuïtes no se'ls va prendre declaració, no se'ls va escoltar i, per tant, no van tindre l'oportunitat de poder defensar-se. A més dels elements ideològics o polítics, en el bandejament actuaren altres interessos, com ara econòmics, socioculturals, rivalitats internes al si de la mateixa Església i educatius —es desitjava una reforma pedagògica però es topaven amb la *ratio studiorum* dels jesuïtes.¹⁴

LA CAIGUDA DEL TEMPLE: L'ASSALT AL COL·LEGI GIRONÍ

La cautela i la discreció van ser extremes en la preparació de l'expulsió de l'orde jesuïta. El motiu del secret era per evitar qualsevol reacció dels regulars i les protestes dels filojesuïtes. Tanmateix, testimonis escrits pels mateixos ignasians ens diuen que eren sabedors que alguna cosa s'estava tramant contra ells, perquè «no faltaron muchos anuncios de la desgracia».¹⁵ Tant és així que el rector del col·legi jesuïta de Girona, el P. Josep Puig,¹⁶ va rebre un parell de cartes anònimes avisant-lo «del golpe, exhortándole à prevenirse y tomar secretamente aquellas medidas que creyera convenientes en el trance ya inevitable».¹⁷ El canonge Francesc Berga, un declarat antijesuïta, com ja hem pogut comprovar,

12. EGIDO (1979), p. 767.

13. *Ibidem*, p. 754.

14. Miquel BATLLORI (1994), *De l'edat mitjana als temps moderns i contemporanis*. Girona, Eumo, p. 97.

15. *Archivum Romanum Societatis Iesu* (d'ara endavant ARSI), *Arag. 32, Comentario para la historia de la expulsión de la Provincia de Aragón*, cap. I, f. 1.

16. Va nèixer a Vic el 14 de febrer de 1722. Jesuïta des del 23 d'octubre de 1741. Pare profès de quart vot. Ensenyà filosofia al col·legi de Barcelona i fou autor de llibres. Va ser embarcat a Salou l'1 de maig de 1767 en la sagetia *San Ramón*. Morí a Ferrara el 10 d'octubre de 1801.

17. ARSI, *Arag. 32, Comentario para la historia de la expulsión de la Provincia de Aragón*, cap. I, f. 2-3.

el 8 de març de 1767 informà a les autoritats que els jesuïtes de Girona havien manat fer cinc arques de roure, suposadament per a amagar els seus tresors.¹⁸ I «sin embargo [diu el canonge] de que estos PP. en su interior piensen y crean la expulsión, lo cierto es que procuran disimularlo al exterior pues van todavía con la cabeza erguida, y mienten, y enredan como siempre».¹⁹

El 3 d'abril de 1767, a les quatre de la matinada, un contingent de soldats ben armats envoltaren el col·legi jesuïta de Sant Martí de Girona.²⁰ El corregidor i governador de la plaça, José de Gregorio y Mauro, marquès de Vallesantoro, i l'alcalde major de Girona, Jordi Puig Modolell, amb altres autoritats militars, estaven preparats per a executar la reial ordre. El governador va ordenar a un ajudant de la plaça que s'adelantara i tocara la porta del col·legi amb l'excusa que es necessitava un sacerdot perquè administrara el viàtic a una dona que estava en imminent perill de mort. El germà porter va anar a despertar un pare per explicar-li la urgència. Al quart d'hora la porta tornà a obrir-se i, en eixir el porter acompanyat d'un sacerdot, els soldats ocuparen l'edifici, buscaren l'estança del rector i detingueren tots els religiosos que en eixe moment estaven dormint: 11 sacerdots, 7 escolars i 8 germans coadjutors.²¹ Aquests van ser convocats a la capella domèstica del col·legi, i l'escrivà Joan Gibert feu la lectura del Reial Decret de Carles III pel qual condemnava els religiosos a l'exili.²² En canvi, però, res no se'ls va dir de la manera de com havia de ser l'eixida ni la destinació fixada i, tampoc, els motius del seu bandejament.²³

18. Quan el col·legi quedà sense religiosos, la recerca dels «tresors jesuïtics» preocupà les autoritats, però mai no trobaren res. Vegeu ANTÓN (1999), p. 308.

19. AGS, *Gracia y Justicia, Carta del canónigo Francesc Berga a Juan Bautista Bover y copia remitida a Campomanes*, Girona, 8 de marzo de 1767, leg. 667, a ANTÓN (1999), p. 308.

20. Sobre aquest col·legi, vegeu Eduard SIERRA VALENTÍ (2005), «Els jesuïtes a Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 46, p. 159-166; Lluís BATLLE PRATS (1983), «Notícia de la biblioteca dels jesuïtes a Girona l'any 1779», *Revista de Girona*, núm. 103, p. 81-83.

21. ARSI, *Aragonia in Hispania, 147. Catálogo de los regulares que fueron de la extinguida Orden llamada de la Compañía de Jesús*. Les dades biogràfiques dels jesuïtes expulsats de Girona han pogut ser completades gràcies a l'ajuda d'Enrique Giménez López, Inmaculada Fernández Arrillaga, Carlos A. Martínez Tornero i Francesc Casanovas, SJ. No hem comptabilitzat el jesuïta Vicent Blai, natural d'Oliva, perquè no es trobava en el col·legi de Girona en el moment de l'ocupació, però sabem que va viure exiliat a Ferrara i que morí a Roma el 1805.

22. *Biblioteca Nacional de España* (d'ara endavant BNE), MSS/2710: *Papeles referentes a la expulsión de los jesuitas de Cataluña en 1767 y a la incautación de sus bienes*, f. 24v-25v i 302.

23. ARSI, *Arag. 32, Comentario para la historia de la expulsión de la Provincia de Aragón*, cap. II, f. 6-9.

A continuació, el governador, l'alcalde major, el sergent major i ajudants de plaça, acompanyats pel rector, el pare Josep Puig, i pel procurador del col·legi, el germà Josep Baldó, procediren a l'ocupació judicial de l'arxiu amb la requisita de tots els papers i també de la biblioteca. Després d'apoderar-se de les claus de les estances de l'edifici, l'escrivà començà a fer l'inventari dels béns jesuïtics.²⁴

Als bandejats només els estava permès endur-se'n una arca amb roba, xocolata i tabac, però, en canvi, se'ls va prohibir emportar-se apunts propis, manuscrits i llibres d'estudi, a excepció dels breviaris i llibres d'oració. El P. Blai Larraz, autor d'una crònica manuscrita que narra l'èxode forçat dels regulars de la província d'Aragó, escrivia que es tractava d'una mesura «dolorosa y cruel para hombres de letras».²⁵

El rei va disposar que l'ordre d'expulsió fora executada segons la divisió administrativoreligiosa de províncies jesuítiques. Així, cadascuna mantindria la seua unitat en el camí a l'exili i en la destinació final.²⁶ Per això, els jesuïtes de la província d'Aragó van viure l'expulsió i l'exili de forma conjunta, units —la identitat de grup fou molt forta. Aquesta província jesuïta comprenia els territoris de l'antiga Corona d'Aragó, amb l'excepció de l'illa de Menorca, que al segle XVIII estava sota domini britànic.

El pare Larraz encetava el primer capítol del *Commentarius I* de la seua crònica tot dient que «La Compañía de Jesús, en su extrañamiento de los reinos de España, mostró de un modo visible aquel valor propio de la buena conciencia que no sabe temer cuando no tiene culpa».²⁷ Els jesuïtes bandejats estaven convençuts de la injustícia comesa amb ells i consideraven la persecució com una acció de govern contra l'Església que la patien en el nom de Jesús.²⁸

24. BNE, MSS/2710: *Papeles referentes a la expulsión de los jesuitas de Cataluña...*, f. 25v-26.

25. Josep Maria BENÍTEZ I RIERA (2006), *El destierro de los jesuitas de la «Provincia de Aragón» bajo el reinado de Carlos III. Crónica inédita del P. Blas Larraz S. I.* Roma, Pontificia Universitat Gregoriana, p. 25.

26. *Ibidem*, p. 7-8.

27. *Ibidem*, p. 15.

28. EGIDO (1979), p. 747.

CAMÍ A L'EXILI

Estava previst que en un termini de vint-i-quatre hores els jesuïtes foren traslladats a Tarragona, on havien de concentrar-se tots els religiosos de la província jesuïta d'Aragó, per a després ser conduïts al port de Salou i embarcar-los cap als Estats Pontificis. En l'eixida del col·legi, que es feu a colp de tambor, els regulars anaven escortats per un piquet de soldats amb baioneta calada.

El governador va manar requisar un carruatge, però resultà insuficient per a transportar tots els jesuïtes, que havien d'eixir de la ciutat a les cinc de la matinada del 4 d'abril. Llavors, la majoria dels regulars gironins van haver de viatjar a llocs de cavalleries. El marquès de Vallesantoro els acompanyà fins a un quart de llegua de la ciutat, mentre la comitiva religiosa seguí el camí reial de Barcelona fins a Tarragona. Però, això sí, tenien ordre de no passar per la ciutat comtal.²⁹ Filippo Gaudino, tinent del regiment d'infanteria de Nàpols, amb un sergent, vint-i-quatre soldats i dos comissionats, que havien d'encarregar-se de la manutenció i l'allotjament, escortaven els jesuïtes en el seu camí a l'exili.³⁰

Com podem imaginar, l'humiliant espectacle de sacerdots custodiats per tropa armada i amb el so dels tambors —un aparat propi de criminals en el seu trasllat— no deixava el poble indiferent.

Durant el recorregut de Girona a Tarragona, que va tindre una durada de nou dies a causa del mal temps, eren els comissionats Francesc Gallart i Ignasi Feliu els que s'encarregaven de gestionar l'allotjament i l'alimentació dels jesuïtes amb les autoritats locals dels municipis per on passaven, i per això tenien 885 lliures de la caixa del col·legi que els havia lliurat el governador per a aquest fi.³¹ I és que les instruccions donades als «directors del viatge» assenyalaven la necessitat que no s'improvisara el menjar dels regulars (desdejuní, dinar i sopar) i tampoc la pernoctació. Per aquest motiu, cada dia els dos comissionats esmentats s'avançaven al grup amb la finalitat de cercar allotjament i contractar el dinar i el sopar. Quan la comitiva religiosa s'aturava en un municipi, l'oficial encarregat del transport passava revista als religiosos, i la mateixa operació es

29. BNE, MSS/2710: *Papeles referentes a la expulsión de los jesuitas de Cataluña...*, f. 11v i 26-26v.

30. *Ibidem*, f. 13.

31. *Ibidem*, f. 26v.

repetia abans de reiniciar el camí. Les autoritats locals, en canvi, tenien la responsabilitat de vetllar per la seguretat dels bandejats.³²

Dels vint-i-sis jesuïtes arrestats no tots van fer el viatge: el germà coadjutor Manel Viladecans, per motius de salut, seria traslladat al convent dels frares dominics de la ciutat, però, després d'una millora de la malaltia certificada per un metge, el 28 d'abril va ser conduït a Salou per a embarcar amb els seus germans de religió.³³ També el coadjutor Josep Baldó va haver de romandre a Girona com a procurador del col·legi perquè ajudara les autoritats en la confecció d'inventaris dels béns de la Companyia,³⁴ ja que la *Instrucción* dirigida als encarregats d'executar l'estranyament i l'ocupació dels col·legis establia que el procurador de cada centre jesuític havia de quedar retingut uns mesos perquè informara de les hisendes que administraven i posara al dia els jutges comissionats dels papers, comptes, cabals i règim interior.³⁵ El 21 de juny el germà Baldó eixí de Girona direcció Cartagena,³⁶ i el 9 d'octubre va ser embarcat i desterrat amb els seus companys, com veurem més endavant.

A les poblacions per on passava la comitiva de religiosos arrestats tot era sorpresa i escàndol. La gent no donava crèdit al que estaven veient, i alguns s'acostaven als bandejats amb «gritos, sollozos y lágrimas».³⁷ I és que, en poques hores, aquests homes de religió i ben cultes, passarien de ser unes persones respectades a ser tractats com a delinqüents. Però això sí, segons el decret d'expulsió, als jesuïtes se'ls havia d'atendre «con la mayor decencia, atención, humanidad y asistencia»,³⁸ i així va ser en la majoria dels casos. De fet, el governador de Girona ordenà a l'oficial que havia d'escortar els jesuïtes a Tarragona

32. GIMÉNEZ; MARTÍNEZ (2009), p. 124.

33. BNE, MSS/2710: *Papeles referentes a la expulsión de los jesuitas de Cataluña...*, f. 71-78 i 103.

34. *Ibidem*, f. 27v.; BNE, MSS/2699: *Papeles referents al extrañamiento de la Compañía de Jesús, especialmente de Gerona*, (s.p.).

35. «Instrucción de lo que deberán executar los Comisionados para el Extrañamiento y ocupación de bienes y haciendas de los Jesuitas en estos Reynos de España...», CGP, IV, p. 8-12.

36. BNE, MSS/2710: *Papeles referentes a la expulsión de los jesuitas de Cataluña...*, f. 120-123. Els procuradors generals Larrain i Recio, regulars de la província de Quito, van ser reclosos en el convent de la Mercè de Girona. Ací moriria el P. Larrain. Vegeu el mateix document, f. 119 i 181-181v.

37. ARSI, *Arag. 33, De exilio Provinciae Aragoniae Societatis Iesu et de aliis rebus eiusdem Societatis post generalem suppressionem*, P. Hispà N. N. Ferrara, 1 de setembre de 1773, f. 5.

38. «Decreto de Execución», CGP, I, p. 2.

FRANCESC-JOAN MONJO I DALMAU

que no permitera «en manera alguna que padezcan, o sufran el menor ultraje, ni descompostura en las palabras, pues en este caso, serían castigados los que resulten culpados».³⁹

El viatge a Tarragona va ser complicat a causa d'una forta pluja en les proximitats de Sant Celoni —va estar plovent pràcticament tot el dia.⁴⁰ Després d'haver passat per Granollers i arribar a Martorell, el 8 d'abril, per la vesprada, van haver d'aturar-se uns dies perquè un fort aiguat havia desbordat el riu Anoia.⁴¹ Van prosseguir el viatge passant per Vilafranca del Penedès⁴² i el dia 12 entraven, finalment, a Tarragona.⁴³

TARRAGONA: EL COMIAT DEFINITIU

En arribar a Tarragona, els jesuïtes gironins van ser reclosos en el noviciat que tenia la Companyia en aquesta ciutat. Ací serien engarjolats, també, els regulars que anaven arribant dels col·legis valencians, aragonesos i catalans, a l'espera del seu trasllat a Salou. Aquests van haver de romandre en règim d'aïllament en habitacions que tenien les finestres tancades i moltes d'elles precintades amb llistons de fusta i claus, i sotmesos a estricta vigilància per l'oïdor de l'Audiència de Barcelona Miguel Joaquín de Lorieri, qui convertí el centre en una presó amb un cos de guàrdia de cinquanta homes ben armats a la porteria, i vint-i-cinc soldats, amb baioneta calada, repartits pels diferents corredors de l'edifici.⁴⁴

L'amuntegament dels jesuïtes en el noviciat era extrem, perquè l'edifici no reunia les condicions necessàries per a acollir tanta gent. Escrigué el jesuïta valencià Vicent Olcina que «no se puede creer la estrechez en que estábamos; ni hay cárcel ni hospital con que compararlo».⁴⁵ La presència de més de cinc-cents

39. BNE, MSS/2710: *Papeles referentes a la expulsión de los jesuitas de Cataluña...*, f. 11-11v.

40. *Ibidem*, f. 17-17v.

41. *Ibidem*, f. 30.

42. *Ibidem*, f. 32.

43. *Ibidem*, f. 39.

44. ARSI, Arag. 32, *Comentario para la historia de la expulsión de la Provincia de Aragón*, cap. VIII, f. 51-52.

45. Vicente OLCINA. *Festiva relación...*, part I, p. 10 i sq, citat per Jaime NONELL (1893), *El V. P. José Pignatelli y la Compañía de Jesús en su extinción y restablecimiento*, vol. I. Manresa, Imprenta de San José, p. 186-187.

jesuïtes en un edifici amb capacitat per a setanta individus obligà a ocupar els corredors, les tribunes i el cor de l'església, que estava annexa al noviciat.⁴⁶ Va ser necessari portar matalassos, coixins i llençols d'una caserna militar i de l'hospital de Tarragona, que estaven en unes condicions higièniques lamentables, «asquerosas y llenas de sabandijas».⁴⁷

En aquestes difícils circumstàncies, els jesuïtes van estar raonablement ben alimentats, però eren freqüents les queixes per la mala qualitat dels aliments i la manca d'higiene en tot.⁴⁸ Els dinars i els sopars es feien en cinc o sis torns, ja que s'havia d'alimentar gairebé cinc-cents vuitanta homes —comptant els soldats que formaven el cos de guàrdia i els religiosos— i a qui no li faltava la cullera o la forqueta, li faltava el tovalló «que causaba náuseas el solo verlo», es queixava el P. Olcina.⁴⁹

Des de Barcelona, Juan Felipe Castaños, intendent de Catalunya, fou l'encarregat de noliejar i habilitar els vaixells mercants que havien de transportar els jesuïtes —eren necessàries reformes de fusteria per a aprofitar al màxim l'espai. Des de Salou, Vicente Bedoya, comissari de província de Marina, havia de disposar de queviures els vaixells, per a la tripulació i per als religiosos, i ho va fer amb els recursos dels béns confiscats a la Companyia. El capità mallorquí Antoni Barceló havia d'escortar el comboi i també seria el responsable de l'èxit de la determinació reial.⁵⁰

La matinada del 28 d'abril s'iniciaren els preparatius per al trasllat dels jesuïtes des de Tarragona fins al port d'embarcament. Al dia següent, per la vesprada, els regulars van ser convocats al refector del noviciat perquè Lorieri, vestit amb toga, els fera la lectura de la *Pragmática Sanción* que els enviava a l'exili. Tot seguit se'ls va ordenar que prepararen l'equipatge perquè la seua eixida era immediata. Escriu el P. Olcina que la porta del noviciat estava envoltada de soldats «como cuando de la cárcel sacan algunos reos para el patíbulo: en el atrio de

46. ARSI, *Arag. 32, Comentario para la historia de la expulsión de la Provincia de Aragón*, cap. VIII, f. 55.

47. NONELL (1893), p. 187-188.

48. ARSI, *Arag. 32, Comentario para la historia de la expulsión de la Provincia de Aragón*, cap. VIII, f. 60.

49. NONELL (1893), p. 190.

50. GIMÉNEZ; MARTÍNEZ (2009), p. 127; Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ (1997), «El ejército y la marina en la expulsión de los jesuitas de España», a Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ (ed.), *Expulsión y exilio de los jesuitas españoles*. Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant, p. 75.

ella tenia formado su tribunal este Poncio de nuestro tiempo, y su escribano nos iba llamando por los apellidos según se estila con los soldados, suprimiendo no solo el nombre propio de cada uno, sino también el de “Padre” á los sacerdotes, y el de “Hermano” á los coadjutores [...] así se ultrajaba el sacerdocio y se atropellaban las canas de tantos religiosos». ⁵¹ El viatge a Salou —un trajecte de tres hores— es va fer en carros i carretes llogades per a l'ocasió. El camí, assegura un regular anònim, estava ple de gent que havia acudit a acomiadar-se i besar la mà als desterrats, i ho feien «con mucho sentimiento y muchas lágrimas». ⁵²

Entre les nou i les deu de la nit va arribar a Salou el primer grup de jesuïtes que havia eixit de Tarragona. Vora la platja hi havia alçada una tenda de campanya on es trobava el comissari de província de Marina Bedoya acompanyat d'altres oficials. Abans d'embarcar, els jesuïtes havien de presentar-se en aquest lloc i immediatament serien transportats en bots a les embarcacions corresponents. Amb una mar picada i enmig de la foscor de la nit, els religiosos pujaren a bord il·luminats per una foguera encesa a la platja. ⁵³ A aquests primers embarcats no els havien donat de sopar i van veure que els catres i els matalassos tampoc no s'havien col·locat en els vaixells. Així, escriu un jesuïta, «tuvieron que sufrir en esta noche las novedades del mareo, que regularmente produce el mar y la brea de las naves a los que no están acostumbrados a su olor, y a sus movimientos sobre la dura tabla». ⁵⁴ La resta d'ignasians embarcaren ja de matí, i la mar, per sort, era més calma. Seguint les indicacions del pare provincial, els regulars van ser distribuïts en les naus segons el col·legi al qual pertanyien i amb un superior designat per ell mateix per a l'ocasió. D'aquesta forma, els regulars se sentiren emparats pels companys que havien conviscut en el seu centre d'origen. ⁵⁵

51. NONELL (1893), p. 203-204.

52. ARSI, *Arag. 33, De exilio Provinciae Aragoniae Societatis Iesu et de aliis rebus eiusdem Societatis post generalem suppressionem*, P. Hispà N. N. Ferrara, 1 de setembre de 1773, f. 8.

53. *Ibidem*.

54. ARSI, *Arag. 32, Comentario para la historia de la expulsión de la Provincia de Aragón*, cap. IX, f. 70.

55. GIMÉNEZ; MARTÍNEZ (2009), p. 129.

L'EMBARCAMENT A L'EXILI

L'embarcament dels regulats es va fer entre el 29 i el 30 d'abril en una flota composta per tretze vaixells mercants provinents de Barcelona —nou sageties i quatre pincs— noliejats especialment per al transport dels jesuïtes, al davant dels quals hi havia la nau capitana *Atrevido*, comandada per Antoni Barceló, i un parell de xabecs, *Catalán* i *Cuervo Marino*, comandats per Màxim Davusé i Francisco Quevedo, respectivament, que actuarien d'escorta per a protegir el comboi de possibles accions corsàries.⁵⁶

Els jesuïtes del col·legi de Girona van ser embarcats en la sagetia *San Ramón*, amb els del col·legi-seminari de Cordelles de Barcelona, excepte els germans Viladecans i Alegre, que van passar a altres sageties. Els pares Marcillo i Peguera, per raons de salut, van ser embarcats en la sagetia *Nuestra Señora de la Misericordia*, on eren atesos per un metge i un sagnador. El germà Josep Baldó, que, com hem vist, va haver de quedar-se a Girona uns mesos com a procurador del col·legi, seria conduït a Cartagena i embarcat a l'exili en la fragata *La Alida*, el 9 d'octubre de 1767.

Nom	Condicció	Port d'embarcament	Nom vaixell	Exili	Nascut
Josep Puig (rector)	Sacerdot	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Vic
Francesc Soldevila	Sacerdot	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara i mor a Bolonya	Barcelona
Jacint Verdaguer	Sacerdot	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Barcelona
Narcís Riera	Sacerdot	Salou	<i>San Ramón</i>	Aiacciu (Còrsega)	La Bisbal d'Empordà
Vicent Blai	Sacerdot (en altres llistes apareix com a escolar)	—	—	Ferrara i mor a Roma	Oliva
Onofre Pratdesaba	Sacerdot	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Vic
Ignasi Duran	Sacerdot	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara i mor a Roma	Camprodon

56. BENÍTEZ (2006), p. 44-45.

FRANCESC-JOAN MONJO I DALMAU

Nom	Condicció	Port d'embarcament	Nom vaixell	Exili	Nascut
Gabriel Font	Sacerdot	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara i mor a Roma	Muro de Mallorca
Josep Marcillo	Sacerdot	Salou	<i>Nuestra Señora de la Misericordia</i>	Ferrara	Olot
Antoni Navas	Sacerdot	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara i mor a Gènova	Tortosa
Ignasi Peguera	Sacerdot	Salou	<i>Nuestra Señora de la Misericordia</i>	Ferrara	La Seu d'Urgell
Antoni Codorniu	Sacerdot	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Barcelona
Alexandre Battier	Escolar (mestre d'aula)	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara i Roma i mor a Madrid	Senigallia
Joan Carles Serra	Escolar	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Barcelona
Ignasi Martí	Escolar	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Barcelona
Benet Ribera	Escolar	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara i Bolonya i mor a Osca	Osca
Miquel Martín	Escolar (mestre d'aula)	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Oriós
Antoni Gou i Puig	Escolar	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara i mor a Bolonya	Olot
Timoteu Lloret	Escolar	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara i mor a València	Villamayor de Santiago
Manel Viladecans	Germà	Salou	<i>Jesús Nazareno</i>	Ferrara	L'Esquirol
Toribi Alegre	Germà	Salou	<i>Nuestra Señora de la Cinta</i>	Ferrara	Vila-roia
Josep Baldó	Germà	Cartagena	<i>La Alida</i>	Ferrara i mor a Bolonya	Barcelona
Francesc Roig (o Ros)	Germà	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Barcelona
Narcís Bayer	Germà	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Domeny
Francesc de la Fuente	Germà	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Palomar
Jaume Nello	Germà	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Tarragona
Joan Porta	Germà	Salou	<i>San Ramón</i>	Ferrara	Bellver

Al voltant de les deu del matí de l'1 de maig, una canonada de la nau capitana donà l'ordre d'eixida del port de Salou amb destinació a Mallorca, on s'havia de fer escala perquè s'incorporara al comboi el vaixell que transportava els quaranta-un jesuïtes mallorquins i civissencs, per a dirigir-se, posteriorment, al port de Civitavecchia. A causa d'un fort temporal, l'estol va haver de recalar en el port de Fornells, a Menorca, i reparar els danys que havia patit un dels xabecs, amb el consegüent pànic i marejos dels jesuïtes embarcats. Amb vent favorable i la mar més calma, la matinada del 9 de maig els vaixells van reprendre la navegació cap a la costa pontifícia.⁵⁷

EL REBUIG DEL PAPA CLIMENT XIII

El primer comboi en arribar a Civitavecchia, el dimecres 13 de maig, fou el que comandava Antoni Barceló i transportava els jesuïtes gironins. Però es trobaren amb un seriós problema quan Climent XIII els negà el permís de desembarcament —el papa, tot molest, va retraure al rei Carles III que no havia estat informat de l'expulsió dels jesuïtes ni de l'enviament de més de cinc mil regulars hispànics al seu Estat. La negativa del papa era comunicada al capità Barceló pel cavaller Manciforti, capità del port pontifici. La fatal notícia causà una gran alarma entre els jesuïtes, i els patrons de les embarcacions quedaren totalment desconcertats. Escriu Egido que «quizá fuese esta decepción uno de los trances más dolorosos de aquellos jesuitas, que en Civita-Vecchia se encuentran, en lugar de con la cálida hospitalidad esperada, con los cañones pontificios que los apuntan y los repelen».⁵⁸ La determinació del papa posava en perill el prestigi del monarca espanyol. L'inesperat i difícil problema esclatava a les mans dels seus ministres, els quals descartaven la possibilitat del regrés dels jesuïtes a la península Ibèrica pel bé del «decoro del Rey».⁵⁹

Mentre es feien gestions per a cercar una eixida diplomàtica airosa, els religiosos van haver de romandre en els vaixells, sense quasi queviures i suportant una calor asfixiant. Finalment, s'arribà a la decisió de desembarcar-los a Còrsega, una illa que pertanyia a la República de Gènova i que, a requeriment dels

57. *Ibidem*, p. 50.

58. EGIDO (1979), p. 754.

59. GIMÉNEZ; MARTÍNEZ (2009), p. 131.

genovesos, estava ocupada per l'exèrcit francès, mentre una part de la superfície —l'interior— estava dominada pels independentistes corsos liderats per Pasquale de Paoli, els quals atacaven constantment les guarnicions franceses i genoveses de les principals ciutats costaneres.⁶⁰

Segons les noves ordres, rebudes el 17 de maig de l'ambaixador hispànic a Roma, Tomás de Azpuru,⁶¹ el comboi de Barceló havia de dirigir-se al port cors de Bastia. El 18 de maig, el cinquè de la seua arribada a Civitavecchia, a les cinc de la matinada, i després d'haver fet aiguada, el comboi va adreçar-se mar endins.⁶²

EL POLVORÍ CORS

Quan l'estol va arribar a la costa de Bastia, el 22 de maig, el comandant francès Marbeuf no autoritzà el desembarcament perquè, segons deia, no tenia el consentiment de la cort francesa. Els ignasians van haver de romandre en els vaixells fora del port, i Barceló, totalment atordit, no sabia què fer ni on anar. La situació dels regulars era molt delicada perquè els queviures eren escassos i, amb el pas de les setmanes, la vida en els vaixells es feia insuportable per l'estretor, per les altes temperatures i per la proliferació d'insectes i rosegadors.⁶³ El 5 de juliol, Marbeuf va rebre una carta de París en la qual se li ordenava que evacuara les tropes franceses dels presidis de Calvi, Algaghjola i Aiacciu i, al seu tron, autoritzara el desembarcament dels jesuïtes en aquests tres municipis, situació que l'enutjà enormement.⁶⁴ El 8 de juliol, després de quaranta-set dies ancorats davant el port de Bastia, i amb la mort de dos pares valencians —Miquel Bosch i

60. José Antonio FERRER BENIMELI (1996), *La expulsión y extinción de los jesuitas según la correspondencia diplomática francesa*, tom II. Saragossa, Universitat de Saragossa.

61. Sobre l'ambaixador Azpuru i els jesuïtes bandejats, vegeu Miguel Ángel MUÑOZ ROMERO (2010), «Labores de espionaje del embajador Azpuru en Roma durante el primer año de exilio de los jesuitas españoles (1767)», a Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ (ed.), *Aspectos de la política religiosa en el siglo XVIII*. Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant, p. 85-110.

62. ARSI, *Arag. 33, De exilio Provinciae Aragoniae Societatis Iesu et de aliis rebus eiusdem Societatis post generalem suppressionem*, P. Hispà N. N. Ferrara, 1 de setembre de 1773, f. 13.

63. BENÍTEZ (2006), p. 55.

64. ARSI, *Arag. 32, Comentario para la historia de la expulsión de la Provincia de Aragón*, cap. XIV, f. 106.

Marc-Antoni Carbonell—, Barceló va rebre instruccions per a dirigir el comboi a la costa occidental de l'illa on, segons li deien, podia efectuar-se el desembarcament. Després de superar un temporal i vent contrari, va ser a Aiacciu on els jesuïtes gironins, després de romandre quasi tres mesos en els vaixells, el 28 de juliol van poder tocar terra. Però Barceló es trobà que el municipi estava a punt de caure en mans dels soldats de Paoli i desaconsellà l'establiment definitiu dels regulars per por a un foc creuat entre corsos i genovesos.⁶⁵ Cal dir que hi hagué cooperació entre els paolistes i els jesuïtes.

L'estada de gairebé un mes a Aiacciu va tenir els seus moments dolorosos, atès que en el mateix port va morir a bord el pare Narcís Riera, del col·legi de Girona, i també dos jesuïtes valencians: els pares Ignasi Canicia, del col·legi d'Alacant, i Bernat Ximeno, de la Casa Professa de València.⁶⁶

A principis d'agost, el diplomàtic espanyol a la República de Gènova Juan Cornejo autoritzà Barceló perquè abandonara Aiacciu i traslladara els jesuïtes al petit municipi de Bunifazziu, a l'extrem meridional de l'illa.⁶⁷ Va ser necessari prometre als patrons dels vaixells que els pagarien nous nolis perquè acceptaren navegar fins a la nova destinació. Llavors, els jesuïtes foren embarcats de bell nou, i «cincuenta se alojaron en el buque del almirante [Barceló] y treinta en cada uno de los buques de guerra. Los demás se repartieron entre los otros nueve buques mercantes con muchas apreturas».⁶⁸ Les naus que faltaven era perquè, a petició del comte de Marbeuf, havien transportat els soldats francesos d'Aiacciu a Bastia.

El 26 d'agost el comboi arribà al port de Bunifazziu, però el governador de la plaça no permeté el desembarcament sense que abans no s'assegurara la manutenció dels regulars. Llavors, el 28 del mateix mes arribà un vaixell noliejat

65. Manuel LUENGO (2002), *Memorias de un exilio. Diario de la expulsión de los jesuitas de los dominios del Rey de España (1767-1768)*, a Inmaculada FERNÁNDEZ ARRILLAGA (ed.). Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant, p. 310.

66. ARSI, *Arag. 32, Comentario para la historia de la expulsión de la Provincia de Aragón*, cap. XVII, f. 133-134.

67. Miguel BELLOD LÓPEZ (2000), «La correspondencia diplomática del conde de Fuentes en torno al conflicto jesuítico», *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 18, p. 95.

68. BENÍTEZ (2006), p. 70.

a Gènova amb farina, bacallà i arròs, que va fer possible el desembarcament dels jesuïtes, després de quasi quatre mesos de navegació.⁶⁹

Després de les penúries patides en la llarga travessia, no van resultar molt millors les condicions de vida dels jesuïtes gironins, i de tota la província d'Aragó, en el confinament cors. L'illa, com hem vist, estava sumida en una guerra i la vila de Bunifazziu era molt pobra, l'agricultura escassa i la perillositat de l'accés per mar dificultava el comerç. A Bunifazziu, a més a més, no hi havia prou cases per a allotjar els més de cinc-cents religiosos nouvinguts. Aquests van haver d'allotjar-se en dos convents —un de frares franciscans i un altre de dominics—, en quatre ermites i, també, en cases de particulars que estaven en un estat quasi ruïnós, sense mobles ni aixovar, «pequeñas y sucias y la mayor parte de madera si se exceptúan las paredes exteriores».⁷⁰

El religiós valencià Josep Reig, a més de descriure en una carta els patiments i les dificultats amb què es van trobar els jesuïtes a Bunifazziu, tot dient que «aquí tenemos que sufrir tantas calamidades con el sobresalto y tumulto de la guerra, que mejor sería morir, que vivir de este modo», també parla de com havien pogut fer front a les adversitats i aconseguiren no només reprendre els estudis els joves escolars, sinó que, a més, crearen acadèmies literàries.⁷¹ El P. Blai Larraz escrivia que «Bonifacio parecía haberse convertido repentinamente en una especie de Carialhsepher, o en una pequeña Atenas [...] por todas partes donde se paseaban los jesuitas no se oían más que conversaciones llenas de erudición».⁷²

Quan els ignasians començaven a organitzar la seua vida en el desterrament cors, un altre important fet polític va trastocar, una vegada més, la seua situació. El mes de març de 1768, la República de Gènova, incapaç de resoldre l'alçament independentista cors, va vendre l'illa al rei de França per dos milions de francs.⁷³ Lluís XV, que ja havia dissolt la Companyia en els seus dominis el 1764, no tardà a expulsar els jesuïtes hispànics del territori cors. Amb Còrsega

69. GIMÉNEZ (1997), p. 112.

70. BENÍTEZ (2006), p. 71.

71. NONELL (1893), p. 292-294.

72. BENÍTEZ (2006), p. 116.

73. FERRER BENIMELI (1996), p. 12-14.

transferida a França, van arribar a Bunifazziu més de tres-cents soldats francesos que van desallotjar els jesuïtes de les cases que habitaven.⁷⁴

Amb el consentiment de la cort espanyola, les autoritats gal·les van decidir enviar els jesuïtes hispànics als Estats Pontificis perquè Climent XIII es vera obligat a acceptar els fets consumats.⁷⁵ Així, els regulars van ser novament embarcats el 9 de setembre de 1768 en només cinc naus, la qual cosa els va obligar a dormir a les bodegues i també a la intempèrie, en la coberta, asseguts sobre els seus matalassos i exposats al sol i al vent, atesa l'escassa capacitat dels vaixells. El 12 del mateix mes abandonaven Bunifazziu rumb a Calvi, d'on eixirien cap a la costa genovesa una setmana després. Les autoritats militars franceses pretenien desembarcar-los a Sestri Levante perquè travessaren els Apenins i cercaren la planura del Po fins a arribar als estats del papa. Però, en contra del que s'esperava, no se'ls va permetre desembarcar i van haver de dirigir-se a Gènova. Ací, els jesuïtes van haver de romandre en les embarcacions vuit dies en unes condicions extremament penoses, ja que no podien posar el peu a terra. En arribar a Portofino, com que tampoc no els van deixar desembarcar i l'estretor que patien a bord era tan aclaparadora, van començar a passar-se a altres vaixells cercant-hi amplitud i protegir-se d'un fort temporal que els havia delmat.

Els jesuïtes se sentien angoixats i apesrats pel maltractament que rebien dels francesos, així com neguitosos per desembarcar al més prompte possible. Finalment, el 3 d'octubre, el pare provincial Salvador Salau⁷⁶ i alguns jesuïtes van poder arribar a la platja de Sestri embarcats en llanxes i bots llogats per ells. Els regulars que anaven arribant a l'esmentat municipi s'allotjaren en els convents dels frares dominics i caputxins, a la llotja i en un hospital que la República de Gènova havia preparat expressament per a ells.⁷⁷

El 8 d'octubre ja estaven preparades les cavalleries perquè els ignasians catalans, valencians, aragonesos i illencs emprengueren el camí cap a les legacions

74. ARSI, *Arag. 33, De exilio Provinciae Aragoniae Societatis Iesu et de aliis rebus eiusdem Societatis post generalem suppressionem*, P. Hispà N. N. Ferrara, 25 d'octubre de 1773, f. 44v-45v.

75. GIMÉNEZ; MARTÍNEZ (2009), p. 133.

76. Sacerdot de la Casa Professa de València. Profés des del 15 d'agost de 1746. Natural de Berga (Berguedà). Va nèixer el 10 de març de 1713, i el 14 de març de 1735 ingressà a la Companyia de Jesús. Va ser provincial dels regulars catalanoaragonesos des del juliol de 1765 fins al desembre de 1768. Morí a Ferrara el 4 de maig de 1795.

77. ARSI, *Arag. 33, De exilio Provinciae Aragoniae Societatis Iesu et de aliis rebus eiusdem Societatis post generalem suppressionem*, P. Hispà N. N. Ferrara, 13 de novembre de 1773, f. 62v-63.

pontificies. Un llarg viatge d'extrema penúria, i no només per l'estat dels camins i pel mal oratge —amb pluja i fred—, sinó també per la mala alimentació i per l'elevat preu que hagueren de pagar per pernoctar, en llocs freds i humits, com ara dormir a les pallisses.⁷⁸ Trepitjant els intransitables camins de ferradura dels Apenins, van entrar a l'Estat de l'Església.⁷⁹

El papa, finalment, va acceptar —però només de forma tàcita— els jesuïtes desterrats. No tenien autorització oficial per a entrar als Estats Pontificis, però tampoc no se'ls va impedir el pas.

LA «NOVA PÀTRIA»

La destinació dels jesuïtes del col·legi de Girona, i també la dels seus companys de la província d'Aragó, seria la ciutat de Ferrara. Els primers expatriats posaven peu a Ferrara el 18 d'octubre de 1768. La comitiva religiosa entrava a la ciutat per la Porta Paula al capvespre. Els jesuïtes de les altres províncies hispàniques van ser repartits en les legacions pontificies de l'actual Emilia-Romagna. Aquestes comunitats foragitades no s'uniren a les italianes, sinó que cada província va organitzar per separat les seues cases d'estudi amb total independència.

Ferrara els semblava una ciutat «muy grande, mayor que Boloña, y con mucha menos gente. Toda ella está llana con calles largas, derechas, y espaciosas, muchos templos, y algunos magnificos, y todos muy aseados; muchos Palacios, con un gran número de Casas de Religión».⁸⁰ En aquesta ciutat italiana —legació pontificia— seria on malviurien els bandejats amb la insuficient pensió atorgada pel monarca hispànic.

Com hem dit, a la ciutat de Ferrara els regulars van seguir vivint organitzats en les mateixes comunitats que a la península Ibèrica. Es van crear tres filosofats: el de Girona, el d'Urgell i el de Gandia. I el rector del col·legi jesuïta ferrarès, Antonio Mazzarini, va acollir en el seu centre els novicis de la província

78. ARSI, *Arag. 33, De exilio Provinciae Aragoniae Societatis Iesu et de aliis rebus eiusdem Societatis post generalem suppressionem*, P. Hispà N. N. Ferrara, 20 de novembre de 1773, f. 66.

79. BENÍTEZ (2006), p. 168-170.

80. ARSI, *Arag. 33, De exilio Provinciae Aragoniae Societatis Iesu et de aliis rebus eiusdem Societatis post generalem suppressionem*, P. Hispà N. N. Ferrara, 20 de novembre de 1773, f. 69-69v.

d'Aragó i l'escola d'humanitats. Disposades així les coses, es va obrir el nou curs, que era ja el segon que es feia en el desterrament.⁸¹

Alguns regulars, envaïts pel desànim, van optar per abandonar la Companyia. Molts es casaren i formaren una família —sobretot els escolars i els germans. Hi hagué casos en què, per edat o per malaltia, no podien treballar, i van tenir greus dificultats econòmiques per a mantenir les dones i els fills. La pobresa va arribar a ser tan extrema que la mísera pensió que rebien de Madrid esdevingué una almoïna necessària per a poder viure.⁸² Els regulars del col·legi de Girona que van abandonar l'orde jesuïta, entre el 1770 i el 1773, van ser els escolars Benet Ribera i Antoni Gou, i el germà Jaume Nello.⁸³

LA CONDICIÓN D'EXJESUÏTES I LA SEUA INTEGRACIÓ

El 21 de juliol de 1773 el papa Ganganeli, Climent XIV, aprovà l'extinció universal de la Companyia de Jesús per mitjà del Breu *Dominus ac Redemptor*.⁸⁴ La notícia, tot i que era esperada, causà un gran impacte entre els jesuïtes de la província d'Aragó. Els regulars, totalment apesarat, deia el P. Olcina que «tenían los ojos clavados en el suelo [...] estaban hechos un mar de lágrimas».⁸⁵ L'extinció suposava la dissolució de les comunitats, és a dir, el final del mode de vida propi dels jesuïtes, i aparegueren nous comportaments impensables fins llavors, com haver de viure en cases de seglars, administrar-se individualment, fer vida separada i vestir-se com els *abates* italians.⁸⁶

Abans de l'expulsió, els jesuïtes de la província d'Aragó havien emprès un ampli i profund moviment de renovació humanista, que els atorgà la preeminència indiscutible en el llarg exili itàlic. Com molt bé ha estudiat el P. Miquel Batllori —màxim especialista de la història cultural dels jesuïtes hispànics exiliats

81. BENÍTEZ (2006), p. 198.

82. Francesc-Joan MONJO I DALMAU (2016), *Expulsió, exili i retorn dels jesuïtes del País Valencià (1767-1816)*. Alacant, Universitat d'Alacant, tesi doctoral.

83. ARSI, *Arag. Aragonia in Hispania, 147. Catálogo de los regulares que fueron de la extinguida Orden llamada de la Compañía de Jesús*.

84. Manuel REVUELTA GONZÁLEZ (2013), *El restablecimiento de la Compañía de Jesús. Celebración del bicentenario*. Bilbao, Mensajero.

85. NONELL (1893), p. 396-397.

86. GIMÉNEZ; MARTÍNEZ (2009), p. 134.

a Itàlia—, els regulars valencians i catalans foren els que més es van distingir per la seua erudició i per les seues creacions en les ciències i en les lletres; també pel seu oberturisme als corrents culturals europeus i per la seua ràpida adaptació a l'ambient italià d'aleshores.⁸⁷

Els pares de la província d'Aragó esdevingueren professors d'universitat, bibliotecaris, preceptors de fills de nobles, directors d'orfenats, assistents espirituals en presons, secretaris de famílies de noble llinatge, empleats de bisbes, etc. Els lletraferits valencians i catalans, a més d'associar-se en acadèmies, eren invitats per nobles i erudits italians a participar en les tertúlies literàries i, a més a més, eren col·laboradors en els principals periòdics literaris i polítics de l'època.⁸⁸ Aquests van ser molt criticats per alguns exregulars castellans, contraris a la disposició dels exjesuïtes de parla catalana a dialogar amb les Llums.⁸⁹

Altres religiosos aprofitaren per escriure les biografies dels desterrats, exaltant els protagonistes de l'exili. És el cas, per exemple, del P. Onofre Pratdesaba, jesuïta del col·legi de Girona, que redactà les vides dels proscrius de la seua província, i també les dels jesuïtes peruans. Aquestes obres van ser editades a Ferrara.⁹⁰

EL RESTABLIMENT DE L'ORDE IGNASIÀ

Després de la derrota napoleònica a Europa, es produí la restauració canònica de la Companyia de Jesús pel papa Pius VII, que va tindre lloc el 7 d'agost de 1814. Amb la notícia de l'anhelada restauració, van ser moltes les ciutats hispàniques a demanar al rei Ferran VII el restabliment de l'orde ignasià. El 29

87. Miquel BATLLORI (1998), *Els catalans en la cultura hispanoitaliana, Obra completa*, vol. X. València, Edicions 3i4.

88. Niccolò GUASTI (2006), *L'esilio italiano dei gesuiti spagnoli. Identità, controllo sociale e pratiche culturali (1767-1798)*. Roma, Storia e Letteratura.

89. *Ibidem*.

90. *Vicennalia sacra Aragoniensia sive de viris Aragoniensibus religione illustribus, Ferrara, 1787* i *Vicennalia sacra Peruviana, sive de viris Peruvianis religione illustribus, hisce viginti annis gloriosa morte functis, Ferrara, 1788*. També: *Operum scriptorum aragoniensium alim e'Societate Jesu in Italiam deportatorum Index editus in lucem a Josepho Fontio a'Valle Ausetano, Roma, 1803*. Vegeu José María MARCH (1935), *El restaurador de la Compañía de Jesús: Beato José Pignatelli y su tiempo*, tom. I. Barcelona, Imprenta Revista «Ibérica», p. 370.

de maig de 1815 el monarca va considerar falses les imputacions que s'havien presentat contra els jesuïtes i restablí l'Institut de la Companyia en els dominis de la corona espanyola.⁹¹

No tots els ignasians bandejats pogueren tornar a Catalunya: uns perquè els ho impedia l'edat o la salut, i d'altres perquè optaren per quedar-se definitivament en les comunitats italianes. Però, després de quaranta-vuit anys, la majoria trobaren la mort en llur exili i van rebre sepultura a terres itàliques. Només els jesuïtes del col·legi de Girona Alexandre Battier, Benet Ribera i Timoteu Lloret van poder ser soterrats a terres hispàniques. El primer a Madrid, el segon a Osca i el darrer a València.⁹²

91. REVUELTA (2013), p. 205-232.

92. ARSI, *Arag. Aragonia in Hispania, 147. Catálogo de los regulares que fueron de la extinguida Orden llamada de la Compañía de Jesús.*